

Biró Dávid¹

Törökország és a türk országok² kapcsolata (1991–2018) – Integrációs törekvések, gazdasági együttműködések és stratégiai kapcsolatok

A tanulmány Törökország és a türk országok (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán) közötti kapcsolatokat vizsgálja a Szovjetunió felbomlása utáni időszaktól 2018-ig terjedően. Jelen elemzés arra tesz kísérletet, hogy vázolja azt a többdimenziós politikát, amelyet Törökország az elmúlt évtizedekben folytat/folytatott az említett országokkal. Az egyik központi kérdés, hogy Törökország milyen mértékben tudja befolyását érvényesíteni a független türk országokban, és egyáltalán mennyire tekinthető meghatározónak Ankara ezen irányú politikája. E kérdés mentén haladva az elemzés során bemutatom Törökország integrációs törekvéseit, amelyek a Türk Tanács létrehozásával új szintre léptek, valamint a meghatározó gazdasági együttműködések, hiszen Törökországnak jelentős gazdasági érdekei vannak ezen országokkal. Az elmúlt évtizedben nagymértékben erősödtek a stratégiai, védelmi kapcsolatok, amelyben Ankara szintén meghatározó szerepre törekszik.

Kulcsszavak: Törökország, türk országok, integráció, gazdasági együttműködések, védelmi kapcsolatok

Relations between Turkey and the Turkic Countries (1991–2018) – Integration Efforts, Economic Cooperation and Strategic Relations

The study examines relations between Turkey and Turkic countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan) from the period after the collapse of the Soviet Union to 2018. The present analysis attempts to outline the multidimensional policy that Turkey has pursued with these countries in the past decades. One of the central questions is to what extent Turkey can exercise its influence in the independent Turkic countries and whether Ankara's foreign policy in this direction can be seen as decisive. Along this issue, the analysis will focus on Turkey's integration efforts, which have reached a new level with the establishment of the Turkic Council, and on the economic cooperation, as Turkey has significant economic interests with these countries. Over the past decade, strategic and defense relations have been greatly strengthened, in which Ankara also seeks to play a leading role.

Keywords: Turkey, Turkic countries, integration, economic cooperation, defense relations

¹ Biró Dávid az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola doktori hallgatója. E-mail: birodave@gmail.com

² A türk országok meghatározást a független türk/török köztársaságok kapcsán használom. Név szerint: Azerbajdzsánt, Kazahsztánt, Kirgizisztánt, Türkmenisztánt és Üzbegisztánt soroljuk ide. Az angol nyelv különbséget tesz a törökországi törökök (*Turkish/török*) és a különböző török nyelvet beszélő népek (*Turkic/türk*) között, így jelen tanulmány során a türk országok említésekor a fent felsorolt államokat értem.

1. Bevezetés

A Törökország és a türk országok között egyre erősödő gazdasági, politikai és stratégiai érdekek kiindulópontját a Szovjetunió felbomlása körüli időszakban kell keresnünk. Turgut Özal miniszterelnöksége (1983–1989) idején az egyre aktívabb török külpolitika egyik meghatározó iránya kezdetben a Nyugat felé mutatott, és 1987-ben az ország tagságért folyamodott az Európai Gazdasági Közösséghez, ám ezt a csatlakozási kérelmet 1989-ben elutasították. A Szovjetunió felbomlását követően Törökországnak újra kellett értékelnie új geopolitikai, stratégiai helyzetét. Az ország immár nem számított a nyugati világ stratégiai, katonai pufferezónájának, annak ellenére, hogy továbbra is meghatározó szerepet töltött be a NATO-ban. A török külpolitika a Szovjetunió felbomlása után felvetette a török népek uniójának gondolatát, amely az Adriai-tengertől a kínai nagy falig húzódó hatalmas egységet képviselt volna.³ Természetesen Törökország kívánt e meg nem valósuló unió vezetője lenni, kulturális, etnikai, nyelvi, történelmi és vallási tekintetben is. Törökország hídként szolgált volna a nyugati világ és a közép-ázsiai régió országai között, és kezdeményezte ezen országok integrációját. Ilyen módon, regionális vezetőként, Törökország hatással kívánt lenni a globális politikára.⁴

Kezdetben a közép-ázsiai államok üdvözölték Törökország aktív jelenlétét mint gazdaságilag erős partner segítségét. Ezen országok a Nyugat felé vezető potenciális hidat láttak Törökországban, amely segítheti a régió kőolaj- és földgázkészletének Európába szállítását, valamint ellensúlyozza Oroszország meghatározó gazdasági és politikai szerepét. A szekularizált, gazdasági potenciállal rendelkező Törökország és az általa képviselt modell észszerű kompromisszumnak tűnt a közép-ázsiai muszlim elit számára.⁵

A tanulmány Törökország gazdasági, stratégiai és integrációs törekvéseit vizsgálja a független türk köztársaságok kapcsán, a Szovjetunió felbomlásától egészen 2018-ig, amely időszak egybeesik Törökország elnöki rendszerré való átállásával, és többek között Magyarország megfigyelői státuszával a Türk Tanácsban. Az elemzés elsősorban arra tesz kísérletet, hogy bemutassa Ankara érdekeit az érintett régiókban. Több kérdés is megfogalmazódik az aktív keleti irányú török külpolitika kapcsán. Kérdéses, hogy Törökország számára mennyire jelenthetett alternatívát ezen irány a Nyugattal szemben, és vajon sikerült-e elérnie célkitűzéseit, kiépítenie politikai, gazdasági és stratégiai kapcsolatait az érintett országokkal.

2. Erősödő török jelenlét a Szovjetunió felbomlását követően

Törökország a közép-ázsiai és kaukázusi nyitás keretében magas rangú látogatásokat kezdeményezett. Turgut Özal – immár köztársasági elnökként – 1991-ben hivatalos

³ Turgut Özal török elnök kijelentette, hogy a 21. század a „a törökök évszázada” lesz. Jelmondatává tette „az Adriától a kínai falig” (*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne*) kijelentést, ezzel mintegy kijelölve Törökország új érdekkövetését, lásd Ali Balcı: *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. 3. basım. İstanbul, Alfa, 2017. 229.

⁴ Ertan Efeğil: Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions. *Caucasian Review of International Affairs*, 2. (2008), 3. 168.

⁵ Ertan Efeğil: Rationality Question of Turkey's Central Asia Policy. *Bilgi Dergisi*, 11. (2009), 2. 77–78.

látogatást tett Kazahsztánban és Azerbajdzsánban. Megállapodást írt alá Kazahsztánnal, és mindkét vezető úgy döntött, hogy tovább élénkítik és fejlesztik országaik kétoldalú kapcsolatait.⁶ A két- és többoldalú kapcsolatok jogi szabályozásának biztosítása érdekében Törökország, Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán 1992-ben aláírták az ankarai megállapodást, és úgy döntöttek, hogy évente csúcstalálkozó keretein belül erősítik a gazdasági és politikai kapcsolataikat.⁷

Az 1990-es évek második feléig Ankara a kereskedelem, a beruházások és Törökország közép-ázsiai politikai, gazdasági és kulturális befolyásának erősítésére törekedett.⁸ Törökország a közép-ázsiai türk nemzetek közötti közös vonásokra helyezett túlzott hangsúlya idővel ellenszenvet váltott ki a régióban. Úgy tűnt, Törökország kísérletet tesz egyfajta hegemon szerepre a türk államok felett, ami negatívan befolyásolta kapcsolataikat. Az egyre magabiztosabb közép-ázsiai államok ezért nem voltak hajlandók kizárólag a török elképzeléshez kötődni, és saját nemzeti identitásuk erősítésére törekedtek. Keresték a kapcsolatot más nagyhatalmakkal (Oroszország, Kína, Irán) politikai, gazdasági és katonai támogatásuk reményében.⁹

Minden jel szerint 1996-tól kezdődően Törökország nem törekedett a térséggel való kapcsolatok további intézményesítésére,¹⁰ mert a régió országai más utat kívántak járni. A politikai kapcsolatok helyett inkább a multilaterális együttműködésekért részesítették előnyben, amelyek főként kulturális és oktatási kérdésekre korlátozódtak.¹¹ Ezt követően Ankara arra törekedett, hogy a régióhoz fűződő kulturális és oktatási kapcsolatait felhasználja Törökország szekuláris, demokratikus, nyugatbarát, szabadpiaci állam mintájának ábrázolására, az iszlám fundamentalizmus alternatív modelljeként. A radikálisabb iszlám nézőpontot közvetítő államok – például Irán, Szaúd-Arábia és Pakisztán – befolyásának ellensúlyozásaként,¹² Ankara támogatta a helyi vallási tisztviselők képzését, segítette a vallási és történelmi emlékhelyek felújítását, türk iskolákat és kulturális központokat hozott létre az egész régióban. Ebben az időszakban nyitotta meg iskolahálózatát Fethullah Gülen,¹³ a Nurcu¹⁴ vallási mozgalom török iszlám „hítszónoka”. A kezdeményezés elérte

⁶ Mustafa Aydın – Çağrı Erhan: *Küresel Politika'da Orta Asya*. Avrasya Üçlemesi I, Ankara, Nobel Publications, 2005. 110–112.

⁷ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs: *Turkic Council (The Cooperation Council of Turkic Speaking States)*. [online], 2021. Forrás: mfa.gov.tr [2021. 01. 19.].

⁸ Tigran Martirosyan: *Turkey in Central Asia: An Elusive Quest for a Larger Role*. Turkey and its Neighbors: Current Political Overview and Forecast for 2005 and Beyond, The Brookings Institution, 2005. 1.

⁹ Bernardo Teles Fazendairo: *Uzbekistan's Defensive Self-Reliance: Karimov's Foreign Policy Legacy*. *International Affairs*, 93. (2017), 2. 412.

¹⁰ Ebben az időszakban ismét közeledett egymáshoz Törökország és a Nyugat, hiszen 1995. december 31-től életbe lépett a vámuniós megállapodás Törökország és az EU között, majd 1999-ben Törökország hivatalos tagjelölti státuszt kapott.

¹¹ Thomas Wheeler: *Turkey's role and interests in Central Asia*. [online], Saferworld, 2013. 10. 3. Forrás: ethz.ch

¹² Kursat Çınar: Turkey and Turkic Nations: A Post-Cold War Analysis of Relations. *Turkish Studies*, 14. (2013), 2. 262.

¹³ Az 1990-es években a Gülen-mozgalom rendkívül aktív volt Közép-Ázsiában és más, muszlimok által lakott poszt-szovjet területeken. Bővebben lásd például: Bayram Balci: Between Secular Education and Islamic Philosophy: The Approach and Achievements of Fethullah Gülen's Followers in Azerbaijan. *Caucasus Survey*, 1, 2015. 107–116.

¹⁴ Bővebben: M. Hakan Yavuz: Towards an Islamic Liberalism? The Nurcu Movement and Fethullah Gülen. *Middle East Journal*, 53. (1999), 4. 584–605.

Oroszország muszlimok lakta régióit is, ahol Gülen műholdas televízió keresztül szélesebb közönségnek közvetíthette az iszlámmal kapcsolatos nézeteit.

İsmail Cem¹⁵ akkori külügyminiszter (1997–2002) kijelentette, hogy Törökországnak kulcsfontosságú szerepet kell vállalnia Euráziában, mert Nyugat-Európától kezdve Kína nyugati részéig központi helyet foglal el a térségben. Történelmi, vallási és kulturális adottságai miatt nagyon aktív és hatékony szerepet játszhat az általa elfoglalt központi régió átalakításában. Cem számára Törökország globális államként aposztrofálható, amely demokráciájával, szekularizmusával, az emberi jogok tiszteletben tartásával modellszerepet tölt be, történelmi jelentőségével, kulturális gazdagságával, humanizmusával vonzó lehet a többi állam számára.¹⁶ Törökország stratégiai és geopolitikai elhelyezkedése miatt központi állam válhat belőle,¹⁷ és így hatással lehet az energiaforrások elosztására.¹⁸

Ankara széles körű támogatása a közép-ázsiai és dél-kaukázusi régióban eufórikus hangulatot és túlzott elvárásokat ébresztett, aminek következtében Törökország meghatározó regionális hatalomként és egy tágabb pán török közösség nem hivatalos vezetőjeként jelent meg. Annak ellenére, hogy Törökországnak jelentős előnye volt több regionális riválisával szemben, Ankara ambíciói, hogy a független türk államokat összefogja a „pán török szolidaritás” ügye mentén, nem teljesült. A pántürkizmus (vagy nacionalista eurázsianizmus) a 20. század második felében a török szélsőjobb révén kezdett teret nyerni.¹⁹ A Szovjetunió felbomlása nyomán bekövetkezett török aktivizmust az iszlámbarát Jólét Pártja (*Refah Partisi*) kormányzása (1996–1997) alatt a régió iránti érdeklődés csökkenése váltotta fel.

A kezdeti pozitív külpolitikai folyamatok ellenére Törökország stratégiai jelentősége csökkent az 1990-es években. Végül Törökország nem tudta elérni, hogy az ország nyugati integrációja, a teljes jogú európai uniós tagság megvalósuljon. Ez csalódás volt a török politikai vezetők számára, hiszen az addig elért eredmények nem elégítették ki a török igényeket. Ebben a helyzetben Törökország és a közép-ázsiai, valamint a kaukázusi államok új lehetőséget láttak. Az említett régiók országainak Törökország alternatívát jelentett az orosz és kínai befolyással szemben, míg e térség lehetséges vezetőjeként Törökország gazdasági, stratégiai előnyökhöz szeretett volna jutni.²⁰ Az orosz függőségtől épphogy megszabadult türk államok azonban nem kívántak egy újabb (nagy)hatalom függésében élni. Törökországot olyan eszköznek látták, amely lehetőséget biztosíthat számukra a nagyobb nemzetközi piacok eléréséhez.²¹

¹⁵ İsmail Cem (1940–2007), Törökország külügyminisztere (1997–2002).

¹⁶ Vö. İsmail Cem: Turkey: Setting Sail to the 21st Century. *Perceptions – Journal of International Affairs*, 2. (1997), 3. 1–4.

¹⁷ Egeresi Zoltán: Híd szerepből központi állam: a török külpolitikai kapacitások átalakulása. In Ekert Mária – Molnár Attila Károly (szerk.): *Teremtés – politika és művészet*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont, 2015. 436–452.

¹⁸ Nadir Devlet: Turkey's Energy Policy in the Next Decade. *Perceptions – Journal of International Affairs*, 9. (2004), 4. 71–90.

¹⁹ Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külgügyi Szemle*, 16. (2017), 4. 75.

²⁰ İsmail Cem: Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium. *Turkish Policy Quarterly*, 1. (2002), 1. 1–6.

²¹ Egeresi Zoltán – Péntzváltó Nikolett: *A Török Köztársaság a történelemben*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020. 64.

Törökország hosszú ideje tudatosan építi kapcsolatait a közép-ázsiai országokkal és Azerbajdzsánnal. Az európai integráció kudarca és a Szovjetunió felbomlása megnyitotta az utat az aktívabb külkapcsolatok kialakításához. Hosszú és változatos formában, gazdasági, kulturális és politika téren is lehetőség nyílt az érintett országokkal való együttműködésre. A kilencvenes évek kezdeti agresszívabb és kevésbé sikeres közép-ázsiai külpolitikáját értékalapú, gazdasági, kereskedelmi pilléreken nyugvó együttműködések sora váltotta fel. Ehhez nagyban hozzájárult a 2002 óta hatalmon lévő Igazság és Fejlődés Pártja (AKP), amely újszerű, nyitott együttműködést kívánt megvalósítani szomszédaival.

Az AKP időszakában tovább erősödtek Törökország közép-ázsiai kapcsolatai.²² A 2000-es évek elejétől Törökország politikai, gazdasági és stratégiai hegemóniára törekedett azon országokban, régiókban, ahol erős történelmi és kulturális alapokra tudott építeni. Ebbe a sorba illeszkedik (a Balkán és a Közel-Kelet mellett) a Kaukázus és Közép-Ázsia is. Noha a török politikai unió elképzelése immár nem volt napirenden, Ankara egy stabil és többcélú együttműködésekben alapuló politika megvalósítását tűzte ki célul a Balkánon, a Kaukázusban, a Fekete-tenger medencéjében, a Közel-Keleten, a Földközi-tengeren és Közép-Ázsiában. Törökország korábban egyfajta hídszerepet²³ játszott a Nyugat és Kelet között, de a 2000-es évek közepére az ország immár központi helyet kívánt elfoglalni a külpolitikában, és ezt előszeretettel hangoztatta is.²⁴

Az energia meghatározó kérdés a régióban. Törökország energiapolitikája négy célon alapult: a) ezen országok politikai téren való függőségének javítása, b) a nyugati intézmények tagjává válásának ösztönzése, c) regionális együttműködés kiépítése és d) életre kelteni a kelet-nyugati energiafolyosót.²⁵ Törökország számára meghatározó kérdés az energia és az ország energiafüggősége, így nagy előrelépésként volt elkönnyvelhető, hogy a Baku–Tbiliszi–Ceyhan (BTC) kőolajvezeték hosszú viták után 2006-ban működésbe lépett.²⁶

Az AKP prioritásként kezelte Törökország politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatainak fejlesztését ezen országok irányába. Ezzel kapcsolatban Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök hivatalos látogatásokat tett Kirgizisztánban, Tádzsikisztánban, Türkmenisztánban és Üzbegisztánban. Kiemelendő, hogy Kirgizisztánban kölcsönös katonai kapcsolatok fejlesztését javasolta.²⁷ Taskentben tett látogatása során Erdoğan és Islam Karimov üzbég elnök tárgyaltak a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemről, és aláírták a gazdasági bizottság megalakításáról szóló egyezményt.²⁸ A két vezető közös megegyezésre jutott a védelmi, stratégiai területen folytatott együttműködésről. Ily módon az üzbég pilóták kiképzést kaphattak Törökországban.²⁹

²² Egeresi Zoltán: Az AKP külpolitikájának pillérei. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. 119–152.

²³ Az AKP aktív külpolitikájának tükrében előtérbe került Törökország központi államként való értelmezése.

²⁴ Ramazan Gözen: Türk Dış Politikası'nda Vizyon ve Revizyon. *Demokrasi Platformu*, 1. (2005), 4. 41–58.

²⁵ Efeğil (2009): i. m. 77.

²⁶ Wheeler (2013): i. m. 8.; Çınar (2013): i. m. 264.

²⁷ Efeğil (2009): i. m. 80.

²⁸ Samuel Ramani: *The Turkey–Uzbekistan Rapprochement. Under Uzbekistan's New President, Ties with Turkey May Be Poised for a Thaw*. [online], *The Diplomat*, 2016. 12. 21. Forrás: thediplomat.com [2021. 01. 30.].

²⁹ Sabena Siddiqui: *Turk–Pak Partnership Goes Beyond Historical Bonds*. [online], *Daily Sabah*, 2019. 07. 04. Forrás: dailysabah.com [2021. 01. 30.].

Erdoğan miniszterelnök 2006-ban részt vett a 10. Török Államok és Nemzetek Gyűlésén³⁰ Antalyában. Beszédében Erdoğan megemlítette, hogy javítaniuk kell a multinacionális kapcsolatokat a kereskedelem és az energiapiac területén, majd 2007-ben Bakuban találkoztak újra.³¹ Erdoğan a csúcstalálkozó mondott beszédében a török államok külpolitikájának összehangolását sürgette, a közös történelmi értékek kiemelését és a többoldalú együttműködések intézményesítését tűzte ki célul.³² Javasolta a török nyelvű államok elnökeinek egy közös titkárság létrehozását. Kifejtette, hogy a testvériség alapján újra kell éleszteniük a kölcsönös kapcsolatokat, meg kell erősíteniük a török népek együttműködését, és támogatniuk kell a társadalmi, kulturális és gazdasági kapcsolatokat.³³ A politikai, kulturális és kereskedelmi kapcsolatok elmélyítését szorgalmazták, hangsúlyozva, hogy azok nem a nemzeti érdekeken, hanem a testvériségen alapulnak.³⁴

A kétoldalú kapcsolatok erősítése tovább folytatódott. Erdoğan miniszterelnök 2008-ban hivatalos látogatást tett Türkmenisztánban.³⁵ Hüseyin Çelik, török oktatási miniszter elutazott Kazahsztán török iskoláiba,³⁶ Ali Babacan külügyminiszter kétoldalú kereskedelmi és kulturális kapcsolatokról tárgyalt Törökország és Üzbegisztán között. A felek megegyeztek, hogy a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok fejlesztése utat nyitna a további kétoldalú gazdasági és politikai kapcsolatok megerősítésének.³⁷

Ahmet Davutoğlu török külügyminiszter 2012-ben egy interjúban kijelentette, hogy Törökország elsődleges célkitűzései a közép-ázsiai országok felé összpontosultak a demokrácia és a szabad piacgazdaság érdekében tett erőfeszítések támogatására; politikai és gazdasági reformfolyamatok biztosításáért, valamint elősegíteni a regionális együttműködések támogató környezet kialakítását és segíteni ezen országokat abban, hogy saját energiaforrásaikból profitáljanak.³⁸

A látványos és eredményesnek tűnő tárgyalások ellenére a közép-ázsiai államok nem tekintettek mintaként Törökország politikai és gazdasági rendszerére. Törökország inkább alternatívát próbált kínálni az orosz és kínai függőség csökkentésére.³⁹ Függetlenségük első éveiben a nyugati világ, különösen az Egyesült Államok és az EU, a török modellt

³⁰ A Türk Tanács 2011-es első hivatalos csúcstalálkozóját megelőzően a türk országok képviselői 1992 és 2010 között többé-kevésbé éves szinten találkoztak egymással. A Türk Tanács létrehozásának egyik mérföldköve volt a 2006-os antalyai csúcstalálkozó.

³¹ *Türk Keneşi*. [online], 2021. Forrás: turkkon.org [2021. 01. 30.].

³² Efeğil (2009): i. m. 81.

³³ Efeğil (2009): i. m. 81.

³⁴ *“Historic Step” by Turkic States*. [online], Anadolu Agency, 2013. 08. 16. Forrás: aa.com.tr [2021. 01. 28.].

³⁵ John C. K. Daly: *Erdoğan goes to Turkmenistan*. [online], Eurasia Daily Monitor, 2008. 10. 08. Forrás: jamestown.org [2021. 01. 28.].

³⁶ *Bakanlığa Vekâlet Etme İşlemi* [online], 2008. 10. 15. Forrás: resmigazete.gov.tr [2022. 09. 09.].

³⁷ Efeğil (2009): i. m. 81.

³⁸ *Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012*. [online], Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2012. Forrás: mfa.gov.tr [2021. 01. 03.].

³⁹ Stephen F. Larrabee – Ian O. Lesser: *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA, Rand Corporation, 2003. 115.

javasolta. Ám a valóságban Törökország nem válhatott mintává, mert más politikai és társadalmi alapokkal rendelkezett, mint a régió államai.⁴⁰ Például Törökországban nincs klánalapú szerveződés (a kurdokat leszámítva), vagy éppen a közép-ázsiai országok belpolitikai rendszerének sajátosságai is jelentősen eltérnek Törökországtól,⁴¹ nem beszélve a jogállamiság és az emberi jogok kérdéséről.

3. Jelentősebb gazdasági együttműködések

Mindazonáltal a Törökország és a közép-ázsiai államok közötti hivatalos kereskedelem mértéke az 1990-es évek végén kevesebb, mint 1 milliárd dollár volt. Példaként említhető, hogy ezen időszakban Törökország és Oroszország között 3 milliárd dollár volt a kereskedelem mértéke.⁴² Ez a viszonylag alacsony kereskedelmi forgalom annak tudható be, hogy a török vállalatok a kis és közepes méretű építési projekteket, szállodák építését, textil- és cementgyárakat részesítették előnyben. Problémák merültek fel az elosztási hálózatokkal, a banki szolgáltatásokkal és az áruszállítással kapcsolatban is.⁴³ Vélhetően a legnagyobb probléma az volt, hogy a közép-ázsiai államok nem rendelkeztek elegendő valutával a török áruk vásárlásához.

Törökország nem tudta kellően kielégíteni Közép-Ázsia kereskedelmi, pénzügyi és gazdasági igényeit. A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok elemzése során Törökország és a régió országai közötti kereskedelem volumene nem a várt szinten mozgott. Törökország külkereskedelmi mutatói Üzbegisztán, Kirgizisztán és Türkmenisztán tekintetében pozitívak voltak. Ezen országok esetében a török export mértéke körülbelül 30 és 40 millió dollár között mozgott a 2000-es évek végén, valamint Kazahsztán és Azerbajdzsán is jelentős helyet foglalt el (30 és 29 millió dollár) Törökország export-import kereskedelmében.⁴⁴ Ami a régió országainak külkereskedelmi mutatóit illeti, Törökország még mindig nem számított meghatározó partnernek. Türkmenisztán esetében Törökország negyedik helyen állt az exportot illetően. Törökország részesedése az azeri importból 1999 és 2000 között 13,8%-ról 6%-ra csökkent.⁴⁵ A kereskedelmi kapcsolatok tekintetében a 2000-es évek végén, a TİKA jelentései szerint 1327 török cégnek, összesen 1,5 milliárd dollár értékben volt érdekeltsége Azerbajdzsán úgynevezett nem olajágazataiban.⁴⁶ Kazahsztán esetében Törökország nem számított meghatározó kereskedelmi partnernek. A kazah piac elsősorban Oroszország, Kína, Németország, Ukrajna, Svájc és az Egyesült Arab Emírségek

⁴⁰ Vö. Levon Hovsepjan: The Turkish Model and Turkey's Central Asian Policies Conditioned by Western Strategic Interests. *Central Asia and Caucasus*, 56. (2009), 2. 112–118.

⁴¹ Bővebben lásd Gyene Pál: Az államépítés két évtizede Közép-Ázsiában. In Ludvig Zsuzsa – Meisel Sándor (szerk.): *Kelet-Európa tanulmányok IX. Eurázsiai kérdőjelek 2012*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, 2013. 53–97.

⁴² Wheeler (2013): i. m. 8.

⁴³ Martirosyan (2005): i. m. 2.

⁴⁴ Efeğil (2009): i. m. 83.

⁴⁵ Efeğil (2009): i. m. 83.

⁴⁶ Efeğil (2009): i. m. 79.

irányába nyitott. Ezen túlmenően Ankara támogatott több kazah és kirgiz energetikai, bányászati és építőipari vállalkozást, és érdeklődést mutatott a Gazdasági Együttműködési Szervezet (ECO) keretein belül megvalósuló együttműködések iránt is.⁴⁷

2001-ben Azerbajdzsán Törökországból származó importjának és exportjának mértéke 148,1, illetve 67,3 millió dollárt tett ki.⁴⁸ Kazahsztánban négy török bank működött. Az országban működő 72 török cég teljes beruházási összege közel 1,5 milliárd dollárt ért el. Kirgizisztánban 13 török építőipari vállalat végzett beruházásokat 330,6 millió dollár értékben. Türkmenisztán autópályáinak 81%-át újították fel török cégek, és összesen 200 török cég működött a türkmén piacon.⁴⁹ Mindent figyelembe véve a 2000-es évektől kezdve megközelítőleg 1950 cég működött a régióban, és Törökország és a régió országai közötti kereskedelem volumene körülbelül 8,5 milliárd dollár nagyságrendben mozgott. A török cégek teljes kereskedelmének mértéke elérte a 3,5 milliárd dollárt.⁵⁰

Törökország fokozatosan erősítette gazdasági kapcsolatait a türk országokkal. Ankara és az érintett országok közötti kereskedelem volumene 2010-re 6,5 milliárd dollárra nőtt, míg a török vállalkozók által kezdeményezett projektek értékét 50 milliárd dollárra becsülték, és mindent figyelembe véve 2000 török vállalat működött a közép-ázsiai türk országokban.⁵¹ A TUSKON, a török üzletemberek és iparosok szövetsége további kezdeményezéseket tett arra, hogy török vállalkozók nagyobb arányban legyenek jelen a régióban.⁵² Ennek ellenére nem jelenthető ki, hogy a közép-ázsiai és dél-kaukázusi régió Törökország legfontosabb kereskedelmi partnerei közé tartozott volna 2010-re.

Változó képet mutat a Törökországból érkező export mértéke az egyes országok tekintetében a 2013–2018 közötti időszakot vizsgálva. Azerbajdzsán és Kazahsztán esetében érezhető a visszaesés, még Kirgizisztán kapcsán inkább stagnálás figyelhető meg e téren, némi visszaesssel. Érdekes képet mutat a török export mértéke 2017–2018 között Türkmenisztán és Üzbegisztán esetében. Türkmenisztánban egy év alatt 55%-os visszaesést tapasztalhatunk, ami az ország izolációs politikájának köszönhető, míg Üzbegisztán kapcsán az utóbbi években látványosan bővült a kereskedelem, aminek egyik oka a török–üzbég kapcsolatok erősödésében keresendő. A Törökországba irányuló import kapcsán is többségében visszaesést vagy stagnálást tapasztalunk 2013–2018 között. Kiugró adat a 2. számú táblázatban Kirgizisztán, amely esetében 2018-ban 41%-ra esett vissza a Törökországba irányuló import mértéke a 2017-es évhez képest.

⁴⁷ Çınar (2013): i. m. 262.

⁴⁸ Efegil (2009): i. m. 79.

⁴⁹ Efegil (2009): i. m. 79.

⁵⁰ Vö. Gülay Kiliç: *Turkey's Foreign Aid Policy Towards Central Asia from a Comparative Perspective*. Turkey, Middle East Technical University, 2011.

⁵¹ Wheeler (2013): i. m. 7.

⁵² Wheeler (2013): i. m. 7.

	Azerbajdzsán	Kazahsztán	Kirgizisztán	Türkmenisztán	Üzbegisztán
	Export	Export	Export	Export	Export
2013	3 174 497	1 155 814	432 301	2 050 248	624 482
2014	3 061 218	1 086 995	467 514	2 367 646	650 355
2015	2 092 207	882 334	317 222	1 968 062	518 157
2016	1 387 886	713 825	327 846	1 369 128	559 425
2017	1 476 522	840 336	379 072	1 117 745	726 719
2018	1 701 927	790 318	391 936	503 197	1 030 587

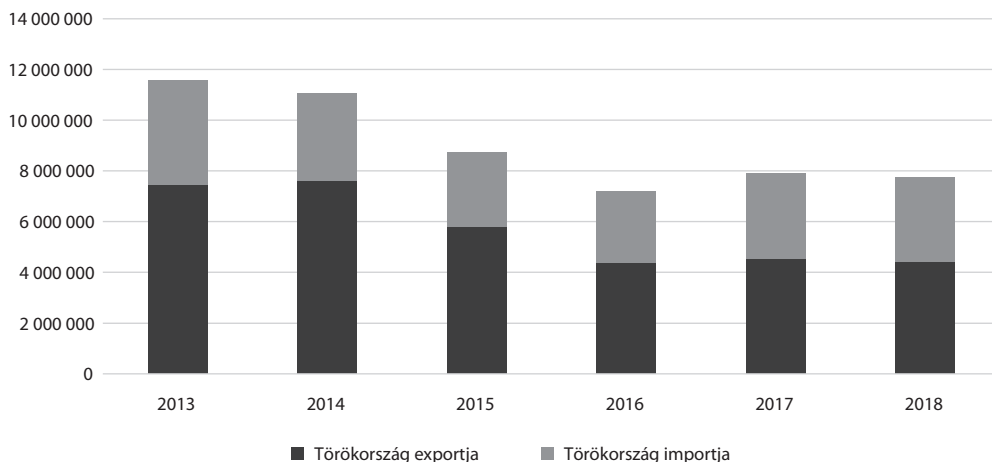
1. táblázat: Az export mértéke Törökország és a türk országok között (2013–2018) – (ezer USD)

Forrás: a szerző szerkesztése a Török Statisztikai Hivatal (Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK) 2021-es lekérdezése alapján

	Azerbajdzsán	Kazahsztán	Kirgizisztán	Türkmenisztán	Üzbegisztán
	Import	Import	Import	Import	Import
2013	612 678	1 758 429	106 805	789 020	853 058
2014	482 576	1 222 772	119 998	764 097	846 432
2015	357 093	1 115 012	117 702	634 448	722 712
2016	328 044	1 132 309	131 885	511 627	723 389
2017	384 146	1 493 796	155 124	487 294	838 369
2018	408 428	1 601 678	64 031	379 508	869 605

2. táblázat: Az import mértéke Törökország és a türk országok között (2013–2018) – (ezer USD)

Forrás: a szerző szerkesztése a Török Statisztikai Hivatal (Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK) 2021-es lekérdezése alapján

1. ábra: Az export és import mértéke Törökország és a független türk köztársaságok között (2013–2018) – (1000 USD)

Forrás: a szerző szerkesztése a Török Statisztikai Hivatal (Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK) 2021-es lekérdezése alapján

Annak ellenére, hogy például Türkmenisztánban közel 600 török vállalkozás működött, vagy éppen Kirgizisztánban, ahol a törökországi kapcsolatok szintén többdimenziósak, kevésbé látszik az a minta, hogy Törökország számára jelentős irányként írható körül a türk országokkal való kapcsolattartás az elmúlt évtizedben. A gazdasági kapcsolatok terén néhány kivételtől eltekintve vagy stagnálást, vagy visszaesést tapasztalhatunk, és az export-import tevékenység növekedése nagyon elenyésző. Megállapítható, hogy a türk országok export- és importtevékenysége jelentős mértékben elmaradt más területektől, szervezetektől. Az utolsó vizsgált évet figyelembe véve a Közép-Ázsiába irányuló török export legfontosabb termékei a textíliák, elektronikai eszközök, fém, műanyag és gumi termékek, valamint zöldségek.⁵³ Törökország közép-ázsiai termékimportját megfigyelve a legjelentősebb nyersanyagok és termékek között találjuk a fémeket, üzemanyagot és az elektronikai termékeket.⁵⁴

A Törökország számára oly fontos testvéri kapcsolatok megakadtak egy bizonyos szinten, valamint az érintett országok fokozatosan nyitottak más piacokra is és nem akarnak maradéktalanul elköteleződni Törökország oldalán. Hiszen a hidegháború után Közép-Ázsiában paradigmaváltás következett be. Immár nem orosz irányítás alatt álltak, más nagyhatalmi szereplők is beléphettek ebbe a régióba és különböző befolyási övezeteket építhettek ki. Az új „Great Game” a független posztszovjet Közép-Ázsiában zajlik. A kapcsolódó nagyhatalmak (Oroszország, Kína, Törökország, USA, Irán) katonai és biztonsági kérdésekben, valamint a kereskedelem és beruházások terén is érdekeltek.⁵⁵ Legtöbb esetben nem agresszív politikát folytatnak, hanem a „soft power” lehetőségét alkalmazzák céljaik eléréséhez. Törökország esetében a pántörök és turanista álmok felelevenítése is meghatározó eszköz a céljaik elérésében. A Szovjetunió felbomlása és az új független török köztársaságok létrejötte megalapozta a török „eurázsianizmus” erősödését, ám Eurázsia geopolitikai keretének értelmezése kapcsolódott a pántürkizmus ideológiájához és a nagyhatalmak (Oroszország, Kína) közötti stratégiai kapcsolatok kiépítése során is kiváló alapot jelentett.⁵⁶

4. Az integrációs törekvések felerősödése – a Türk Tanács létrejötte

Törökország és a posztszovjet Közép-Ázsiával fenntartott kapcsolatok legfontosabb fejleménye a Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsának (más néven Türk Tanács) létrehozása volt.⁵⁷ A szervezet jogi alapját a Nahicseváni Egyezmény fektette le 2009 októberében.⁵⁸ A türk vezetők 1992 és 2010 között évente csúcstalálkozót szerveztek, amelyek nagyban hozzájárultak a Türk Tanács előkészítéséhez. A 2010-ben Isztambulban

⁵³ WITS – World Integrated Trade Solution. [online], 2021. Forrás: wits.worldbank.org [2021. 06. 07.].

⁵⁴ WITS – World Integrated Trade Solution. [online], 2021. Forrás: wits.worldbank.org [2021. 06. 07.].

⁵⁵ Gyene Pál: *Független államiság a posztszovjet Közép-Ázsiában*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2017. 239–273.

⁵⁶ Egeresi (2017): i. m. 82.

⁵⁷ A 2021-es nyolcadik (isztambuli) csúcstalálkozón a tagok úgy határoztak, hogy a „Türk Tanács” helyett a jövőben a „Török Államok Szervezete” megnevezést használják.

⁵⁸ *Nakhchivan Agreement*. [online], 2009. Forrás: turkkon.org. [2021. 03. 20.].

tartott tizedik csúcstalálkozót követően alakult meg a Türk Tanács.⁵⁹ Isztambulban található titkárságával a Türk Tanács nemzetközi szervezeti státuszt is kapott. A kazahsztáni Almatiban, 2011-ben tartott első csúcstalálkozója óta az együttműködés számos fontos területével foglalkozott. A megállapodás értelmében a türk államok a gazdasági és regionális biztonsági együttműködés, a regionális és globális projektekben folytatott partnerség, a társadalmi és kulturális kérdések elmélyítése, a tudományos és oktatási együttműködés erősítése és a közös álláspont kialakítása érdekében más nemzetközi szervezetekben is együtt fognak működni. Az integrációs törekvések nemcsak a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat, hanem a stratégiai, védelmi együttműködéseket is elősegítik (a tagállamok legfőbb mutatóit lásd a 3. táblázatban).

	Lakosság (fő)	Terület (km ²)	GDP (milliárd dollár)
Azerbajdzsán	10 023 318	86 600	48,0
Kazahsztán	18 513 930	2 724 900	181,7
Kirgizisztán	6 456 900	199 900	8,5
Törökország	83 429 615	783 356	761, 4
Üzbegisztán	33 580 650	447 400	57,9

3. táblázat: A Türk Tanács tagállamai (2019)

Forrás: *data.worldbank.org*

A Türk Tanács legfőbb szervei az Államfők Tanácsa, a Külügyminiszterek Tanácsa, a Vének Tanácsa, a Vezető Tisztségviselők Tanácsa és a Titkárság. A Türk Tanács legfőbb döntéshozó testülete az Államfők Tanácsa, amelynek elnöke a hivatalban lévő elnöki tisztet betöltő ország (betűrend szerinti rotáció), a 2021 novemberében tartott isztambuli csúcstalálkozón Aliyev elnök átadta az elnökséget a Török Köztársaságnak a 2022-ben Üzbegisztánban tartandó csúcstalálkozóig. A Türk Tanács tevékenységét az Isztambulban található titkárság koordinálja és támogatja.⁶⁰

A türk nyelvű országok között számos egyéb együttműködési mechanizmus, ernyő-szervezet is működik. A Türksoy a török kultúra nemzetközi szervezete, amelyet 1993-ban hoztak létre. Központja Ankarában található. E szervezet támogatja a tagok közötti együttműködést a tudomány, az oktatás, a kultúra és a művészet területén, nemzetközi szinten népszerűsítve a török világ közös értékeit.⁶¹ A török kulturális központok a török kultúra, nyelv és művészet megismertetése érdekében kezdték meg működésüket. Törökország közel tízezer oktatási célú ösztöndíjat indított útjára.⁶² Vallási témájú könyveket küldtek a helyi vallási vezetőknek, és Törökország rendszeresen küldött török vallási vezetőket a régióba. Létrehozták az Eurázsiai Iszlám Tanácsot.⁶³ E tanács tevékenységei

⁵⁹ Organization of Turkic States: *Presidential Summits*. [online], é. n. Forrás: *turkkon.org*

⁶⁰ Erdan Idrissov: *The Turkic Council: Engine of Turkic Integration*. In *Fifth Summit of the Turkic Council: A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 11–14.

⁶¹ Dusen Kaseinov: *TURKSOY: The Global Actor of Cultural Cooperation in the Turkic World*. In *Fifth Summit of the Turkic Council: A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 19–23.

⁶² Efegil (2009): i. m. 79.

⁶³ İdris Bal: *Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetlerinin Önemi*. In İdris Bal: *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. İstanbul, Alfa Publications, 2001. 237–344.

közé tartozik a tudományos kutatásokon alapuló vallási publikációk készítése, a társadalom minden szegmense felé irányuló tájékoztató és felvilágosító tevékenység (beleértve a missziós tevékenységeket), valamint olyan fontos kérdésekkel is foglalkozik, hogy miként képezzenek ki olyan vallási vezetőket, akik képesek megfelelni a modern igényeknek és elvárásoknak.

A török nyelvű országok parlamenti közgyűlése (TURKPA) szintén szerepet játszott a türk államok közötti fokozatos integrációban az elmúlt évtizedben. A bakui székhelyű TURKPA nemzetközi szervezetként jött létre 2008-ban Isztambulban.⁶⁴ Megalakulása óta a szervezet rendszeres parlamentközi bizottsági üléseket tartott a jogi és nemzetközi kapcsolatokról, a társadalmi, kulturális és humanitárius kérdésekről, valamint a gazdasági együttműködésről, valamint a környezetről és a természeti erőforrások fontosságáról, hasznosításáról.⁶⁵ A TURKPA 2010 óta részt vesz a tagállamokban zajló választások és népszavazások megfigyelésében.⁶⁶ A TURKPA elnöksége minden évben változik, a négy tagállam (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Törökország) képviselői között cserélődik. E szervezetben Magyarország 2014 óta megfigyelői státusszal rendelkezik

A tudományos és kulturális kapcsolatok kutatását, valamint együttműködést segítő Nemzetközi Türk Akadémiát 2012-ben hozta létre Kazahsztán, Törökország, Azerbajdzsán és Kirgizisztán. Az Asztanában található Nemzetközi Türk Akadémia célja a török nyelv, irodalom, kultúra, történelem és néprajz területén végzett tudományos kutatások koordinálása és támogatása. Az akadémia további célja, hogy láthatóvá tegye a törökség hozzájárulását a világ civilizációihoz azáltal, hogy kutatásokat végez és publikál a türk nemzetek kulturális és szellemi örökségéről. A Török Kulturális Örökség Alap alapító okiratát a 2012-es biskeki csúcstalálkozón írták alá. Az alapítvány célja a török kulturális örökség védelme A Türk Kulturális Örökség Alap a Türksojyal és a Nemzetközi Türk Akadémiával együttműködve végzi feladatait.⁶⁷

A Türk Tanács által 2018-ban Cholpon-Atában megrendezett csúcstalálkozó volt az első a 2016-os sikertelen törökországi puccskísérlet után. Beszédében Erdoğan török elnök hangsúlyozta Törökország elvárásait a többi türk országgal szemben, és közös harcra szólított fel a „gülénista terrorszervezet”, azaz a FETÖ⁶⁸ ellen.⁶⁹ Üzbegisztán már a kilencvenes évek végén bezárta a gülénista iskolákat, jóval azelőtt (2016), hogy a török kormányok elkezdték terrorista szervezetként azonosítani a csoportot. Alijev és Nazarbajev gyorsan reagáltak Erdoğan azon követelésére, hogy zárják be a FETÖ-höz kapcsolódó iskolákat. Atambajev azonban elutasította Ankara kérését, és bírálta Törökországot, mert

⁶⁴ Jandos Asanov: *TurkPa: The Parliamentary Dimension of Cooperation Among Turkic Countries*. In *Fifth Summit of the Turkic Council. A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 25–28.

⁶⁵ Seçkin Köstem: *Geopolitics, Identity and Beyond: Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia*. In Emre Erşen – Seçkin Köstem (szerk.): *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in A Changing World Order*. London and New York, Routledge, 2019a. 116.

⁶⁶ Köstem (2019a): i. m. 116.

⁶⁷ *Organization of Turkic States* (é. n.): i. m.

⁶⁸ *Fethullahist Terrorist Organisation*.

⁶⁹ *Fight against FETÖ Should Not Be Delayed: Erdoğan*. [online], Hürriyet Daily News, 2018. 09. 03. Forrás: hurriyet-dailynews.com [2020. 12. 31.].

az megpróbál beavatkozni a kirgiz belügyekbe.⁷⁰ A 2017 novemberében megválasztott kirgiz elnök, Sooronbay Jeenbekov már hajlandó volt együttműködni Ankarával ebben a kérdésben. Ezúttal, amikor Erdoğan elégedetlenségét fejezte ki Bishkek FETÖ elleni harcával kapcsolatban, Jeenbekov elnök hangsúlyozta, hogy a csoporthoz kötődő iskolákat átnevezték és kormányzati irányítás alá helyezték azokat, valamint megjegyezte, hogy Kirgizisztánnak soha nem lesznek olyan jellegű céljai, amelyek Törökország megkárosítására irányulnának.⁷¹

Törökország aktív fellépése és nemzetközi súlya nyomán érezhető egyfajta ki nem mondott vezető szerep, amelynek során Ankara kihasználva stratégiai és gazdasági fölényét megpróbál aktív kezdeményezője lenni a türk országokat érintő folyamatoknak. A Türk Tanács várhatóan egyre meghatározóbb szerepet fog betölteni a jövőben, különösen a tagországok jelentős köolaj- és földgázkészletének köszönhetően, nem beszélve arról, hogy a Tanács országai aktívan érintettek a Kína által koordinált „Egy övezet egy út” (OBOR) projektben. A Türk Tanács növekvő gazdasági és politikai súlya további országokat is ösztönözhet arra, hogy szorosabb kapcsolatokat építsenek ki a tagországokkal, amire jó példa Magyarország keleti nyitása. Magyarország közép-ázsiai országokkal fennálló kapcsolatai az 1990-es és 2000-es években viszonylag gyengébbek maradtak, ám a közelmúltban változás tapasztalható, mivel a magyar diplomáciai jelenlét ezekben az országokban fokozódott.⁷² Magyarország 2018 óta megfigyelői státusszal rendelkezik a Türk Tanácsban, sőt 2019-ben Budapesten nyitották meg a Tanács első európai irodáját.

5. A fejlesztési, segélyezési programok

Számos állam, így az Egyesült Államok, Németország vagy Japán mellett Törökország is fontos szerepet játszik a közép-ázsiai államok fejlesztési segélyezésében. A Külügyminisztérium adminisztratív keretei között Törökország létrehozta a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökséget (TİKA)⁷³ kifejezetten azzal a céllal, hogy fejlesztési támogatásokat juttasson el a független közép-ázsiai országokba. Mindezen kezdeményezés eredményesnek bizonyult, hiszen a TİKA 1992 és 2003 között közel 2506 projektet koordinált. A támogatások 31,3%-át Kazahsztán, 10,9%-át Kirgizisztán, 9,9%-át Azerbajdzsán és 8,8%-át Türkmenisztán kapta.⁷⁴

Az 1990-es évek során Törökország mintegy 80 millió dollár humanitárius segélyt és több mint 1 milliárd dollár hitelt nyújtott a közép-ázsiai országoknak.⁷⁵

⁷⁰ *Kyrgyz President Rebuffs Turkish Warning about FETÖ Coup Threat.* [online], Hürriyet Daily News, 2016. 08. 01. Forrás: hurriyetdailynews.com [2020. 12. 31.].

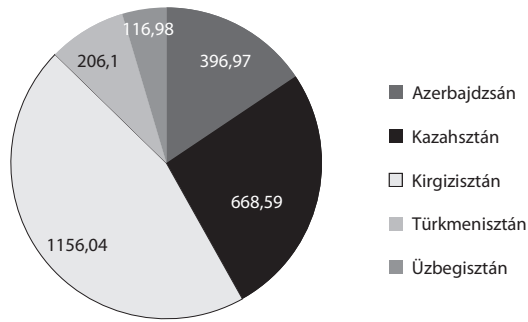
⁷¹ Chris Rickleton: *Erdogan Visit Delights Some in Kyrgyzstan, Annoys Others. The Turkish Leader is Insistent Bishkek Do More to Squeeze Out Followers of Fethullah Gulen.* [online], 2018. 09. 03. Forrás: eurasianet.org [2021. 01. 31.].

⁷² Egeresi Zoltán: *Hungary's Opening Towards the Turcic World. Avrasya Dünyası/Eurasian World*, 4. (2020), 50.

⁷³ TİKA. [online], 2021. Forrás: tika.gov.tr [2021. 01. 30.]; A szervezet tevékenységéről magyarul bővebben lásd Szálkai Kinga: A TİKA: Törökország nemzetközi fejlesztési támogatási tevékenysége. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején.* Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. 152–166.

⁷⁴ Efejl (2009): i. m. 79.

⁷⁵ Martirosyan (2005): i. m. 2.

2. ábra: Törökország hivatalos fejlesztési támogatásának mértéke 1991–2018 között (millió USD)

Forrás: oecd.org

A TÍKA biztosítja és koordinálja az adott országba érkező segélyeket más kormányzati szervek támogatásával és együttműködésével. Érzékelhető némi visszaesés a türk országokat érintő támogatások mértékében, hiszen míg 1992-ben a TÍKA-támogatások közel 100%-át Közép-Ázsiába juttatták, addig 2005-ben a projektek 55%-át hajtották végre a kaukázusi és a közép-ázsiai országokban, majd 2010-re ez a szám 36%-ra csökkent.⁷⁶ Mivel az AKP időszaka alatt a támogatások mértéke jelentős mértékben visszaesett, így felvetődik a kérdés, hogy a régió milyen mértékben játszott meghatározó szerepet Törökország számára a vizsgált időszakban. A megalakulása óta a TÍKA mintegy 30 ezer projektet valósított meg öt kontinensen, közel 170 országban.⁷⁷ A szervezet tevékenységébe tartoznak a történelmi emlékhelyek felújításai, helyreállításai, valamint kulturális és vallási emlékhelyek létesítése.

Kazahsztán és Kirgizisztán a két legnagyobb haszonélvezője a régióba érkező TÍKA-segélyeknek. Kazahsztán esetében 668 millió dollár a támogatások mértéke 1991 és 2018 között (a fejlesztési támogatások mértékét lásd 2. ábrán).⁷⁸ Az országba irányuló támogatások érintették a mezőgazdasági és állattenyésztési tevékenységeket, infrastruktúra-fejlesztéseket és az életszínvonal emelését elősegítő társadalmi programokat, valamint a közös kulturális és történelmi örökségek megőrzését, azok ápolását.⁷⁹ Az 1991 és 2018 közötti időszakban Kirgizisztán kapta a legtöbb segélyezési, fejlesztési támogatást Törökországtól. Mindent összegezve Kirgizisztán 1156 millió dollár támogatást kapott Törökországtól, és 760 fejlesztési, támogatási projektet hajtottak végre az országban, amelyek főként az oktatási, egészségügyi, infrastruktúra-fejlesztési és humanitárius segítségnyújtáshoz kapcsolódtak.⁸⁰

⁷⁶ Wheeler (2013): i. m. 9. A szerző, Wheeler ugyanitt megjegyzi, hogy a régióba irányuló segélyezések pontos adatainak feltérképezése nehézséget jelent a 2005 előtti időszakot vizsgálva, hivatkozva az eltérő statisztikai adatokra.

⁷⁷ Faruk Zorlu: *Turkish Aid Agency TIKa Marks 28th Anniversary of Foundation*. [online], Anadolu Agency, 2020. 01. 30. Forrás: aa.com.tr [2021. 04. 16.].

⁷⁸ Lásd 2. ábra.

⁷⁹ Hakan Fidan – Rahman Nurdun: *Turkey's Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TIKa (Turkish International Cooperation and Development Agency)*. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10. (2008), 1. 93–111.

⁸⁰ *Turkey Funded Over 760 Aid Projects in Kyrgyzstan*. [online], TRT World, 2018. 09. 01. Forrás: trtworld.com [2021. 04. 20].

Az AKP egyre növekvő gazdasági és belpolitikai eredményei utat nyitottak Törökország számára, hogy proaktívabb külpolitikát tudjon folytatni az elmúlt évtizedben. A 121 ország számára nyújtott török segély 85 millió dollárról 3,4 milliárd dollárra nőtt a 2010-es évek elején.⁸¹ Az AKP győzelme Ankara stratégiájának gyakorlati átértékelését hozta Közép-Ázsiában is. A TİKA nem véletlenül számít Törökország közép-ázsiai és dél-kaukázusi politikája egyik meghatározó eszközének, hiszen e szervezet keretei között Ankara tovább tudja erősíteni pozícióját az érintett országok között, és jelentős befolyásra tudott szert tenni annak ellenére, hogy Törökország számára az érintett országok az elmúlt években jelentős mértékben veszítettek kitüntetett szerepükből.

6. Stratégiai, védelmi kapcsolatok

A különböző szintű hivatalos találkozók során a török vezetés minden alkalmat megragadott, hogy hangsúlyozza országuk fontos szerepét az új geopolitikai környezetben. Süleyman Demirel török miniszterelnök szerint a hidegháború után kialakult regionális kapcsolatok rendszerében Törökországnak mint a NATO stabil tagjának ebben az instabil régióban, stratégiai szerepe egyre fontosabbá válik, és a Szovjetunió 1991-es összeomlása ismét megerősítette Törökországot mint meghatározó regionális gazdasági erőt.⁸²

Az 1990-es évek végén megkezdte a türk országokkal kapcsolatos katonai modernizációs programjait. Meg kell jegyezni, hogy Törökország katonai együttműködésben nagyban támaszkodik a NATO Békepartnerség (PfP) programjára. Az 1990-es évek eleje óta fokozódtak a kapcsolatok Törökország és a közép-ázsiai országok katonai vezetői között. A NATO Békepartnerség programján keresztül Törökország szoros katonai kapcsolatot létesített a közép-ázsiai és dél-kaukázusi országokkal. A NATO PfP Képzési Központot 1994-ben hozták létre Ankarában.

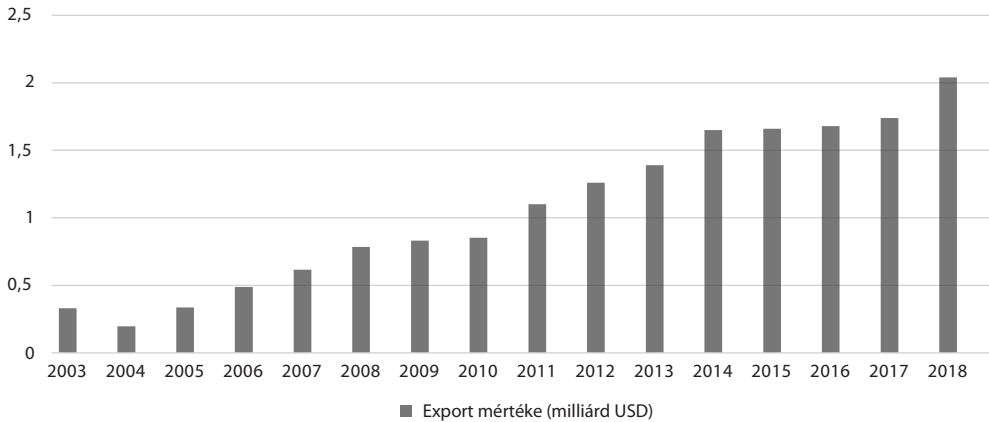
A stratégiai, védelmi kapcsolatok jelentős mértékben növekedtek az AKP időszakában. A török külpolitika új irányvonalán belül Törökország célja a béke és a stabilitás fenntartása volt a szomszédos régiókban.⁸³ Davutoğlu az AKP kormányának új külpolitikája célkitűzéseit és orientációját a fent említett elveknek megfelelően írta le.⁸⁴ Ankara figyelmét Törökország szomszédos régiói és a velük történő jó kapcsolatok kialakítása mentén határozta meg, különféle gazdasági és politikai együttműködések magukban foglalva. Ennek értelmében Törökország nagy aktivitást mutatott a Kaukázus, a Fekete-tenger és Közép-Ázsia irányába, ahol kulcskérdésként merül fel az energiaellátás és energiatranszport, amellyel ellensúlyozhatják Törökország energiaéhségét.

⁸¹ *Turkish Aid to 121 Countries Reached \$3.5 Billion in 2012.* [online], Hürriyet Daily News, 2013. 10. 28. Forrás: hurriyetdailynews.com [2021. 01. 05.].

⁸² Vö: Süleyman Demirel: Başbakan Süleyman Demirel'in Türki Cumhuriyetler Gezisi ile İlgili Olarak TBMM Genel Kurulunda ve DYP TBMM Grup Toplantısında Yaptığı Konuşmalar. Ankara, 1992.

⁸³ Seçkin Köstem: *The Power of the Quiet? Turkey's Central Asia Strategy.* [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019b. 10. 03. Forrás: ispionline.it [2021. 01. 31.].

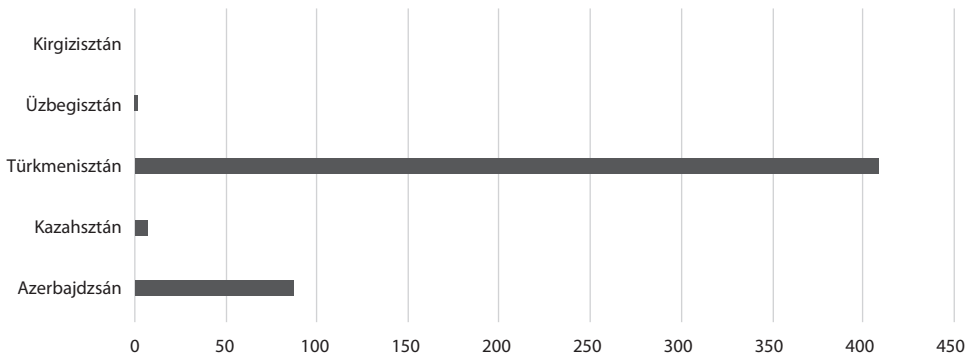
⁸⁴ Ahmet Davutoğlu: *Turkey's Zero-Problems Foreign Policy.* [online], Foreign Policy, 2010. 05. 20. Forrás: foreignpolicy.com [2021. 01. 31.].

3. ábra: Törökország hadászati exportja (2003–2018)

Forrás: ssb.gov.tr

Törökország aktív politikáját a török nyelvű közép-ázsiai országokkal kapcsolatban Nyugaton kezdetben támogatták, különösen az Amerikai Egyesült Államokban, amelynek jó alternatívát nyújtott a régióban Törökország – egy nyugati szövetséges jelenléte –, szemben Iránnal, Kínával és Oroszországgal,⁸⁵ amelyek arra törekedtek, hogy növeljék befolyásukat a közép-ázsiai régióban.⁸⁶ Törökország felismerte, ahhoz, hogy elérje politikai céljait és kiterjessze befolyását, katonai jelenlétre van szüksége a régióban.

4. ábra: Törökország fegyverexportja a türk országok között 2002–2018 (millió USD)

Forrás: armstrade.sipri.org

⁸⁵ Ramachandra Byrappa: Building Foreign Policy Resilience in the 21st Century: The Concept of Commonwealth. In Ana Jovic-Lazic – Alexis Troude (szerk.): *Security Challenges and the Place of the Balkan and Serbia in a Changing World*. Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Faculty of Security Studies at the University of Belgrade, 2020. 47.

⁸⁶ Zakir Chotoev: The Turkish Factor in the Evolution of the Central Asian Republics. *Central Asia and the Caucasus*, 20. (2003), 2. 73.

A kaukázusi államokat illetően további aggályok merülnek fel az azeri–örmény kapcsolatok, a grúz háború és az Oroszországgal kialakuló kapcsolatok terén. Az 1990-es évek elején Azerbajdzsán és Örményország véres háborút vívott a *de jure* Azerbajdzsánhoz tartozó, de etnikailag örmények lakta Hegyi-Karabah területéért. A konfliktus 6500 örmény és 20–25 ezer azeri halálát eredményezte, valamint megközelítőleg 300 ezer örménynek kellett elhagynia Azerbajdzsánt⁸⁷ és 186 ezer azeri-török menekült el Örményországból.⁸⁸ Törökország támogatásáról biztosította Bakut, és lezárta Örményországgal közös határát.

Futballdiplomácia néven vált ismertté az a kezdeményezés, miszerint Abdullah Gül török államfő 2008-ban meghívást kapott örmény kollégájától, Szerzs Szarkiszjántól, hogy vegyen részt a két ország közötti világbajnoki selejtező futballmérkőzésen.⁸⁹ A Törökország és Örményország közötti javuló kapcsolatok szintén összeegyeztethetők voltak a török külpolitika új vonalával. Ez a lehetséges enyhülés Törökország és Örményország kapcsolataiban több okból is fontos. Először is lehetővé tehetné volna Ankara közvetítését Örményország és Azerbajdzsán között. Másodszor, e jelentős külpolitikai siker eredményeként Törökország fokozhatta volna regionális jelentőségét.⁹⁰ Ám a török–örmény kezdeményezés legfőbb ellenzője maga Azerbajdzsán volt, így a kezdeti diplomáciai közeledések Törökország és Örményország között 2010-ben lényegében el is halványultak.

Ankara és Baku egyre szorosabb együttműködést tűzött ki célul a védelmi ágazatban. Azerbajdzsán ankarai nagykövete szerint a stratégiai együttműködés fokozásának két legfontosabb területe a védelmi ipar és a nem energetikai termékek kereskedelme.⁹¹ A 2010 óta hatályban lévő katonai egyezmény értelmében az azerbajdzsáni katonai vállalat, az Azersimtel bejelentette, hogy megállapodást kötött a Török Mechanikai és Vegyipari Vállalattal (MKE) egy közös katonai létesítmény elindításáról. A török és azerbajdzsáni katonai erők 2013-ban közösen hajtották végre a TurAz Eagle elnevezésű hadgyakorlatokat, amelyet további közös katonai hadgyakorlatok követtek, amelyeken 30 vadászgép, 150 páncélozott jármű és több mint 15 ezer fős szárazföldi erő vett részt Törökországból és Azerbajdzsánból együttesen.⁹²

Az első kormányközi megállapodást a katonai együttműködésekről Törökország és Kazahsztán között 1993. február 23-án Almatiban írták alá, ami rendkívül előnyös volt a kazah fél számára, mivel a törökök vállalták a program összes anyagi vonzatát. 1994 augusztusában Mehmet Gölhan török védelmi miniszter hivatalos látogatást tett Kazahsztánban. A haditechnikai fejlesztésről, katonai kiképzésekről szóló és az oktatást érintő megállapodás aláírása jelentős támogatást és fejlesztést biztosított a kazah fél számára,⁹³ de az oktatási és képzési programok csak az 1990-es évek végén kezdődtek meg.

⁸⁷ Minority Rights Group International: *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Azerbaijan: Armenians*. [online], 2018. 03. Forrás: refworld.org [2021. 05. 28.].

⁸⁸ Arif Yunusov: *Demographic disaster. Index on Censorship*, 26. (1997), 4. 70.

⁸⁹ M. Efe Çaman – M. Ali Akyurt: *Caucasus and Central Asia in Turkish Foreign Policy: The Time Has Come for a New Regional Policy. Alternatives*, 10. (2011), 2–3. 79.

⁹⁰ Çaman–Akyurt (2011): i. m. 79.

⁹¹ Köstem (2019a): i. m. 122.

⁹² Köstem (2019a): i. m. 122–123.

⁹³ Levon Hovsepyan: *Military-Political Aspects of Cooperation Between Turkey and the Central Asian Countries. Overall Dynamics of Development. Central Asia and the Caucasus*, 11. (2010), 2. 83.

1996 szeptemberében aláírták a török–kazah katonai együttműködésről szóló megállapodást. Ez a dokumentum a NATO PFP-programjának együttműködését, az Egyesült Királyság és az EBESZ békefenntartó misszióiban való közös részvételt és egy hadtest megalakítását írta elő, valamint foglalkozott az altisztek kiképzésével és a kazah parti őrszolgálat létrehozásával is. Ugyanebben az évben megállapodást írtak alá a katonai ipari szférában folytatott kölcsönös segítségnyújtásról és a haditechnikai együttműködésről.

Említésre méltó az 1998 júniusában aláírt szerződés, amely 500 ezer dollárnyi haditechnikai támogatást biztosított Kazahsztánnak.⁹⁴ Az 1999-ben aláírt megállapodás szerint Törökország körülbelül 700 ezer dollárt különített el Kazahsztán katonai kommunikációs eszközeinek korszerűsítésére. Később újabb megállapodás született arról, hogy további 1 millió dollárt adnak az országnak. Megállapodás született a kazah katonák törökországi kiképzéséről, a két ország közös küzdelméről a nemzetközi terrorizmus ellen és az együttműködésről más katonai területeken is.⁹⁵ Ezt követően 2001 márciusában megállapodást írtak alá a két ország közötti haditechnikai szektorban folytatott együttműködés további koordinációját és intenzívebbé tételét célzó intézkedések végrehajtásáról. Azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a kazahsztáni fegyveres erőknek, Asztanában létrehozták a török vezérkar külön képviselőt, és bejelentették, hogy Törökország hajlandó segítséget nyújtani az ország hadseregének és haditengerészetének korszerűsítésében. A 2003. októberi törökországi látogatása során Muhtar Altinbajev kazah védelmi miniszter új megállapodást írt alá, amelynek értelmében katonai, hadászati eszközöket érintő támogatást biztosítanak Kazahsztánnak összesen 1,5 millió dollár értékben, majd 2005 júniusában Törökország további katonai felszerelést küldött az országnak összesen 1,3 millió dollár értékben.⁹⁶ A török–kazah katonai együttműködés programja szerint Kazahsztánnak 2010 előtt hozzávetőlegesen 10 millió dollárt kellett kapnia, amelyet katonai járművek, haditengerészeti technika beszerzésére és korszerűsítésére kellett fordítania.⁹⁷ A vezető török védelmi vállalat (ASELSAN) és kazah partnere (Kazakhstan Engineering) között 2012-ben⁹⁸ 44 millió dollár értékű katonai megállapodás eredményezte a közös török–kazah védelmi gyártás elindítását.⁹⁹ Ezenkívül a Magas szintű Stratégiai Együttműködési Tanács (*High Level Cooperation Council*) 2012-es alapítása hozzájárult egy intézményi mechanizmus létrehozásához a két ország közötti stratégiai kapcsolatok továbbfejlesztéséhez.¹⁰⁰ Kiemelendők az úgynevezett „Steppe Eagle” hadgyakorlatok, amelyeket 2003 óta tartanak Kazahsztánban (elsősorban Kazahsztán, USA, Nagy-Britannia részvételével),

⁹⁴ Hovsepyan (2010): i. m. 85.

⁹⁵ Hovsepyan (2010): i. m. 85.

⁹⁶ Hovsepyan (2010): i. m. 85.

⁹⁷ Hovsepyan (2010): i. m. 85.

⁹⁸ *Aselsan Annual Report*. [online], 2012. Forrás: aselsan.com.tr [2021. 01. 02.].

⁹⁹ Ryskeldi Satke – Casey Michel – Sertaç Korkmaz: *Turkey in Central Asia: Turkic Togetherness? Ankara has been Noticeably Reticent Developing Ties in the Former Soviet Sphere*. [online], *The Diplomat*, 2014. 11. 28. Forrás: thediplomat.com [2021. 01. 02.].

¹⁰⁰ Zhansait Tuimebayev: *Kazakhstan–Turkey Strategic Partnership Can Serve as Example*. [online], *The Astana Times*, 2015. 04. 16. Forrás: astanatimes.com [2021. 05. 31.].

amelynek 2017-es második szakaszában több mint 700 katona vett részt, kiegészülve török, kirgiz és tádzsik erőkkel.¹⁰¹

Törökország együttműködése Kirgizisztánnal egy 1993-ban kötött megállapodás aláírásával kezdődött, amelynek értelmében az ország haditechnikai és anyagi segítséget kapott a törököktől. Törökország azonban csak 1999-ben kezdett aktívabb segítséget nyújtani a kirgiz fegyveres erőknek. A katonai felszereléseket és kommunikációs eszközöket érintő támogatások összesen csaknem egymillió dollárt jelentenek, bár a 2000 októberében aláírt kormányközi megállapodásban 1,5 millió dollár támogatását biztosították. Kirgizisztánnak pénzügyi támogatást is nyújtottak, és 2000 őszén mindkét ország elnöke úgy döntött, hogy létrehoz egy közös csoportot a nemzetközi terrorizmus elleni együttműködés jegyében.¹⁰² A török fegyveres erők vezetősége és a kirgizisztáni védelmi minisztérium között 2002 márciusában aláírt megállapodás szerint a török félnek 1,1 millió dollár összegű katonai és anyagi segítséget nyújtottak volna, ám 2003-ra ez az összeg elérte a 3,5 millió dollárt.¹⁰³ 2005 októberében kormányközi megállapodást írtak alá Ankarában a kirgiz fegyveres erők ingyenes katonai segítségnyújtásáról. Ugyanezen év novemberében megállapodás született Biskekben, miszerint a török fél 800 ezer USA dollárt biztosít Kirgizisztán haditechnikai segítségére, majd 2007 májusában a kirgiz hadsereget további technikai eszközökkel (köztük kommunikációs rendszerekkel) látták el, összesen mintegy 650 ezer dollár értékben. Kirgizisztán 2007-ben összesen 2 millió dollár értékben kapott haditechnikai és pénzügyi támogatást Törökországtól. A két ország közötti katonai együttműködés tovább erősödött, majd 2008 júniusában újabb megállapodást írtak alá, amely szerint Törökország összesen egymillió dollárt különített el a kirgiz hadsereg további korszerűsítésére.¹⁰⁴ Kirgizisztán Védelmi Minisztériuma és a török vezérkar 2009 januárjában újabb megállapodást kötöttek egymással, amelynek értelmében újabb haditechnikai segítségnyújtást biztosítottak a kirgiz fegyveres erőknek.¹⁰⁵ A Kirgiz Köztársaság fegyveres erőinek volt vezérkari főnöke Asanbek Alymkozhoev 2015-ben megállapodást kötött Törökországgal. Ennek értelmében 2016-tól Törökország több lehetőséget biztosít Kirgizisztán számára a katonai kiképzésekre, például a törökországi Izmirben található NATO központjában.¹⁰⁶ A két ország stratégiai kapcsolatának jegyében a felek megállapodtak abban, hogy katonai intézetet alapítanak Kirgizisztánban a kirgiz fegyveres erők számára.¹⁰⁷

Üzbegisztán is fontos stratégiai szereplője a törökök közép-ázsiai politikájának. A török és az üzbég védelmi minisztérium 2000 októberében megállapodást írt alá a katonai és haditechnikai fejlesztéseket, valamint a biztonsági kérdéseket érintő együttműködésről,

¹⁰¹ Nicholas Moyte: *Steppe Eagle 2018: Interoperability with Partner Countries in Action*. [online], Defense Imagery and Video Distribution System, 2018. 08. 23. Forrás: dvidshub.net [2021. 06. 01.].

¹⁰² Hovsepyan (2010): i. m. 86–87.

¹⁰³ Hovsepyan (2010): i. m. 84.

¹⁰⁴ Hovsepyan (2010): i. m. 86.

¹⁰⁵ Hovsepyan (2010): i. m. 86.

¹⁰⁶ Arestakes Simavoryan: *Turkey's Military-Technical Cooperation With the Turkic Nations*. [online], Orbeli Center, 2019. 11. 18. Forrás: orbeli.am [2021. 06. 04.].

¹⁰⁷ *Турция построит Военный институт для армии Кыргызстана*. [online], 2019. 06. 24. Forrás: elgezit.kg [2021. 06. 01.].

különösképpen a terrorizmus elleni harcról. Ennek értelmében Törökország vállalta a szükséges haditechnikai segítség nyújtását. A fent említett megállapodások jelentősen hozzájárultak a két ország közötti együttműködések megerősítéséhez a hadászat és a biztonság területén. E tekintetben érdemes megemlíteni a katonai oktatás terén folytatott együttműködésről szóló, már 1992-ben aláírt megállapodást, bár ezt sokáig nem erősítették meg.¹⁰⁸ Üzbegisztáni látogatása során, 2002 márciusában, a török fegyveres erők vezérkari főnöke, Hüseyin Kıvrıkoğlu megállapodást írt alá az üzbég féllel, amely összesen 1,2 millió dollár értékű haditechnikai eszközök szállítását biztosította Üzbegisztán számára.¹⁰⁹ A terrorizmus elleni küzdelemre 2003-ban 1,5 millió dollárt szántak, és összesen 610 ezer dollár értékű hadianyagot és oktatási/kiképzési célú felszerelést szállítottak. Összességében elmondható, hogy Törökország 2002 és 2004 között Üzbegisztánnak összesen mintegy 3 millió 300 ezer dollár támogatást biztosított haditechnikai segítségnyújtás címén. Erdoğan 2003-as üzbegisztáni útja során aláírt egy újabb katonai együttműködésről szóló megállapodást, amely az üzbég katonák kiképzését irányozta elő – a terrorizmus elleni harc jegyében –, és az üzbég légierő tisztjei Törökországban vehettek részt kiképzéseken.¹¹⁰ Az együttműködések jegyében Törökország 2002 és 2004 között 3,3 milliárd dollár katonai segítséget nyújtott Üzbegisztán számára.¹¹¹ Törökország antiterrorista kiképzést nyújtott az üzbég tiszteknek, és ily módon katonai felszereléseket is biztosított az üzbég hatóságoknak. Törökország további biztonsági megállapodásokat írt alá Üzbegisztánnal, amelynek célja az esetleges iszlám fundamentalista erők elleni közös harc volt. Még 2000-ben a török fél anyagi támogatást nyújtott Üzbegisztánnak, és lehetőséget biztosított arra, hogy katonai oktatási intézményeiben képezze ki terrorrelenes alosztályait. A 2000 októberében aláírt szerződés értelmében a felek megállapodtak a terrorizmus és a különböző típusú bűncselekmények elleni küzdelem folytatásáról. Megegyeztek abban, hogy Üzbegisztánt török fegyverekkel és katonai felszerelésekkel fogják ellátni.¹¹²

Ellentétben más közép-ázsiai köztársaságokkal folytatott együttműködésével, Törökország Üzbegisztánnal fennálló politikai kapcsolatai nagyon instabilak voltak. Mindez megakadályozta a további kétoldalú megállapodások nagyobb intenzitását a stratégiai együttműködések terén. Karimov üzbég elnök 2016-os halála után a felek érezhetően közeledni kezdtek egymáshoz. Mirziyoyev elnök 2017 októberében Törökországban találkozott Erdoğannal, és a találkozó lehetőséget biztosított a két ország vezetői számára, hogy új stratégiai partnerség kiépítését kezdeményezzék.¹¹³ Erdoğan üdvözölte az erősödő kapcsolatokat és hangsúlyozta, hogy Törökország Üzbegisztánt fontos stratégiai partnernek tekinti.¹¹⁴

¹⁰⁸ Hovsepyan (2010): i. m. 84.

¹⁰⁹ Hovsepyan (2010): i. m. 84.

¹¹⁰ Roger N. McDermott – Farkhad Tolipov: *Military Reform in Uzbekistan: Defending the Priorities*. [online], The Central Asia-Caucasus Analyst, 2003. 08. 27. Forrás: cacianalyst.org [2021. 01. 02.].

¹¹¹ Wheeler (2013): i. m. 10.

¹¹² Hovsepyan (2010): i. m. 86.

¹¹³ Eşref Yalınkılıçlı: *Uzbekistan as a Gateway for Turkey's Return to Central Asia*. *Insight Turkey*, 20. (2018), 4. 31.

¹¹⁴ Presidency of the Republic of Türkiye: *Uzbekistan is a Strategic Country in Central Asia in Every Respect*. [online], 2017. 10. 25. Forrás: tccb.gov.turkey [2021. 06. 01.].

A stratégiai, védelmi kapcsolatok szinte évről évre erősödtek Törökország és a türk államok között. Törökországban 2005-ben körülbelül 500 kazah katonát képeztek ki a kommandósok a speciális rendeltetésű, a mesterlövészképzés és a belbiztonsági képzés keretében. 2005 óta a kazah különleges műveleti erők katonái is minden évben részt vesznek a törökországi hadgyakorlatokon. Megközelítőleg 150 kazah katona vett részt kiképzésen Törökország szárazföldi és haditengerészeti oktatási intézményeiben, különösen a Kuleli katonai középiskolában, valamint szárazföldi és katonai orvosi akadémián.¹¹⁵

A közép-ázsiai köztársaságokból érkezett katonák százait képezték ki Törökországban kétoldalú védelmi programok révén. Közép-Ázsia geopolitikájának jelentősége az ankarai döntéshozók számára az egyik fő prioritás, és ösztönözte döntésüket a biztonsági kérdések támogatására a rendőrségen és a katonaságon belül is, ideértve a hadsereg modernizációját Kazahsztánnal, Üzbegisztánnal és Kirgizisztánnal, valamint az ezen országokban működő egyetemek finanszírozását.

7. Összegzés

Törökország közép-ázsiai kapcsolatai többdimenziósak. Gazdasági és kulturális eredményeken túl a stratégiai, védelmi kapcsolatok is egyre meghatározóbbá váltak az elmúlt évtizedekben. Törökország közép-ázsiai külpolitikája kapcsán négy meghatározó célt kell megemlíteni: 1) hozzájárulás a közép-ázsiai államok államépítési folyamatához, 2) gazdasági és politikai reformok támogatása, 3) az integrációs folyamatok támogatása, és 4) a kölcsönös érdekeken és a szuverén egyenlőségen alapuló kétoldalú (és többoldalú) kapcsolatok fejlesztése.¹¹⁶

Ankara közép-ázsiai és dél-kaukázusi politikája 1991-től kezdődően nagyon sokáig illúziókra épült. Törökország a szénhidrogén- és bányaiparban nem tudott a térség országainak meghatározó partnere lenni, sem a pénzügyi források sem a technológiák terén. Az újfajta kormányközi együttműködési forma lett a Türk Tanács, amely 2009-ben jött létre. Ettől kezdődően sajátos „türkközi” építkezés indult meg, amelyet az egyes tagállamok eltérő geopolitikai helyzete sokban gátolt. A Türk Tanács (vagyis a Török Államok Szervezete) jelenleg az e nehézségeken való túllépés korszakában van. Az, hogy ez mennyiben sikerül, az elkövetkező évtizedek fogják eldönteni.

Törökország a vallás, az etnikai hovatartozás és a kultúra eszközeit használva próbál gazdasági és politikai hegemoniára törekedni. Nemzetközi szervezeteket hoz létre, tömegkommunikációs eszközöket vet be a siker érdekében, és az egyetemek és kulturális központok révén is támogatják a pántürkizmus gondolatát. Ezen elvek mentén próbálja megvalósítani egyes integrációs és gazdasági célkitűzéseit. Tényleges politikai, gazdasági és kulturális hegemoniáról azonban nem beszélhetünk, hiszen a nagyhatalmi versengés többszereplős a régióban. Nem beszélve arról, hogy a független posztszovjet türk köztársaságoknak is megvan a maguk elképzelése az általuk folytatni kívánt politikáról, amely nem mindig egyezik a törökök által lefektetett irányokkal. Mindezek ellenére Törökország

¹¹⁵ Hovsepyan (2010): i. m. 86.

¹¹⁶ Efeğil (2009): i. m. 76.

folymatosan arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb befolyást érje el a régióban, amit jól mutatnak gazdasági és fokozódó védelmi, stratégiai együttműködéseinek sorai. Bár egyértelműen látszik, hogy a török külpolitika számára nem e térség van most a fókuszban (lásd Szíria, Líbia, Kelet-Mediterráneum), figyelembe véve Közép-Ázsia és a Dél-Kaukázus geopolitikai jelentőségét, a fent vázolt bilaterális és multilaterális kapcsolatok az elkövetkezendő években várhatóan tovább fognak erősödni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Asanov, Jandos: *TurkPa: The Parliamentary Dimension of Cooperation Among Turkic Countries*. In *Fifth Summit of the Turkic Council. A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 25–28. *Aselsan Annual Report*. [online], 2012. Forrás: aselsan.com.tr [2021. 01. 02.]
- Aydın, Mustafa – Çağrı Erhan: *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I.)*. Ankara, Nobel Publications, 2005.
- Bakanlığa Vekâlet Etme İşlemi** [online], 2008. 10. 15. Forrás: resmigazete.gov.tr [2022. 09. 09.].
- Bal, İdris: Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetlerinin Önemi In İdris Bal: *21. Yüzyılım Eşğinde Türk Dış Politikası*. İstanbul, Alfa, 2001. 237–344.
- Balcı, Ali: *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. 3. basım. İstanbul, Alfa, 2017.
- Balcı, Bayram: Between Secular Education and Islamic Philosophy: The Approach and Achievements of Fethullah Gülen's Followers *Caucasus Survey*, 1, 2015. 107–116.
- Byrappa, Ramachandra: Building Foreign Policy Resilience in the 21st Century: The Concept of Commonwealth. In Ana Jović-Lazić – Alexis Troude (szerk.): *Security Challenges and the Place of the Balkan and Serbia in a Changing World*. Belgrade, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Faculty of Security Studies at the University of Belgrade, 2020. 42–54. Online: https://doi.org/10.18485/iipe_balkans_rssc.2020.ch3
- Çaman, M. Efe – M. Ali Akyurt: *Caucasus and Central Asia in Turkish Foreign Policy: The Time Has Come for a New Regional Policy*. *Alternatives*, 10. (2011), 2–3. 67–86.
- Cem, İsmail: Turkey: Setting Sail to the 21st Century. *Perceptions – Journal of International Affairs*, 2. (1997), 3. 1–4.
- Cem, İsmail: Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium. *Turkish Policy Quarterly*, 1. (2002), 1. 1–6.
- Chotoev, Zakir: The Turkish Factor in the Evolution of the Central Asian Republics. *Central Asia and the Caucasus*, 20. (2003), 2. 73–79.
- Çınar, Kursat: *Turkey and Turkic Nations: A Post-Cold War Analysis of Relations*. *Turkish Studies*, 14. (2013), 2. 256–271. Online: <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.802925>
- Daly, John C. K.: *Erdogan goes to Turkmenistan*. [online], Eurasia Daily Monitor, 2008. 10. 08. Forrás: jamestown.org [2021. 01. 28.].
- Davutoğlu, Ahmet: *Turkey's Zero-Problems Foreign Policy*. [online], Foreign Policy, 2010. 05. 20. Forrás: foreignpolicy.com [2021. 01. 31.]
- Demirel, Süleyman: Başbakan Süleyman Demirel'in Türki Cumhuriyetler Gezisi ile İlgili Olarak TBMM Genel Kurulunda ve DYP TBMM Grup Toplantısında Yaptığı Konuşmalar. Ankara, 1992.
- Devlet, Nadir: Turkey's Energy Policy in the Next Decade. *Perceptions – Journal of International Affairs*, 9. (2004), 4. 71–90.
- Efegil, Ertan: Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions. *Caucasian Review of International Affairs*, 2. (2008), 3. 166–172.
- Efegil, Ertan: Rationality Question of Turkey's Central Asia Policy. *Bilgi Dergisi*, 11. (2009), 2. 72–92.
- Egeresi Zoltán: Híd szerepből központi állam: a török külpolitikai kapacitások átalakulása. In Ekert Mária – Molnár Attila Károly (szerk.): *Teremtés – politika és művészet*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egység Molnár Tamás Kutatóközpont, 2015. 436–452.

- Egeresi Zoltán: Az AKP külpolitikájának pillérei. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. 119–152.
- Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külgügyi Szemle*, 16. (2017), 4. 64–87.
- Egeresi Zoltán: *Hungary's Opening Towards the Turkic World*. *Avrasya Dünyası/Eurasian World*, 4. (2020), 6. 48–54.
- Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett: *A Török Köztársaság a történelemben*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Intézet, 2020.
- Fazendeiro, Bernardo Teles: Uzbekistan's Defensive Self-Reliance: Karimov's Foreign Policy Legacy. *International Affairs*, 93. (2017), 2. 409–427. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iw062>
- Fidan, Hakan – Rahman Nurdun: Turkey's Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TICA (Turkish International Cooperation and Development Agency). *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10. (2008), 1. 93–111. Online: <https://doi.org/10.1080/14613190801895888>
- Fight Against FETÖ Should Not Be Delayed: Erdoğan*. [online], Hürriyet Daily News, 2018. 09. 03. Forrás: hurriyetdailynews.com [2020. 12. 31.]
- Gözen, Ramazan: Türk Dış Politikası'nda Vizyon ve Revizyon. *Demokrasi Platformu*, 1. (2005), 4. 41–58.
- Gyene Pál: Az államépítés két évtizede Közép-Ázsiában. In Ludvig Zsuzsa – Meisel Sándor (szerk.): *Kelet-Európa tanulmányok IX. Eurázsiai kérdőjelek 2012*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, 2013. 53–97.
- Gyene Pál: *Független államiság a posztsovjét Közép-Ázsiában*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2017.
- "Historic Step" by Turkic States*. [online], Anadolu Agency, 2013. 08. 16. Forrás: aa.com.tr [2021. 01. 28.]
- Hovsepian, Levon: The Turkish Model and Turkey's Central Asian Policies Conditioned by Western Strategic Interests. *Central Asia and Caucasus*, 2. (2009), 56. 112–118.
- Hovsepian, Levon: Military-Political Aspects of Cooperation Between Turkey and the Central Asian countries. Overall Dynamics of Development. *Central Asia and the Caucasus*, 11. (2010), 2. 81–87.
- Idrisov, Erdan: *The Turkic Council: Engine of Turkic Integration*. In *Fifth Summit of the Turkic Council: A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 11–14.
- Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012*. [online], Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2012. Forrás: mfa.gov.tr [2021. 01. 03.]
- Kaseinov, Dusen: *TURKSOY: The Global Actor of Cultural Cooperation in the Turkic World*. In *Fifth Summit of the Turkic Council: A Raising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*. 2015. 19–23.
- Kiliç, Gülay: *Turkey's Foreign Aid Policy Towards Central Asia from a Comparative Perspective*. Middle East Technical University, Turkey, 2011.
- Köstem, Seçkin: Geopolitics, Identity and Beyond: Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia. In Emre Erşen – Seçkin Köstem (szerk.): *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in A Changing World Order*. London and New York, Routledge, 2019a. 111–128. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429023064-8>
- Köstem, Seçkin: *The Power of the Quiet? Turkey's Central Asia Strategy*. [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019b. 10. 03. Forrás: ispionline.it [2021. 01. 31.]
- Kyrgyz President Rebuffs Turkish Warning about FETÖ Coup Threat*. [online], Hürriyet Daily News, 2016. 08. 01. Forrás: hurriyetdailynews.com [2020. 12. 31.]
- Larrabee, Stephen F.– Ian O. Lesser: *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA, Rand Corporation, 2003.
- Martirosyan, Tigran: *Turkey in Central Asia: An Elusive Quest for a Larger Role. Turkey and its Neighbors: Current Political. Overview and Forecast for 2005 and Beyond*, The Brookings Institution. 2005.
- McDermott, Roger N. – Farkhad Tolipov: *Military Reform in Uzbekistan: Defending the Priorities*. [online], The Central Asia-Caucasus Analyst, 2003. 08. 27. Forrás: cacianalyst.org [2021. 01. 02.]
- Minority Rights Group International: *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Azerbaijan: Armenians*. [online], 2018. 03. Forrás: refworld.org [2021. 05. 28.]
- Moyte, Nicholas: *Steppe Eagle 2018: Interoperability with Partner Countries in Action*. [online], Defense Imagery and Video Distribution System, 2018. 08. 23. Forrás: dvidshub.net [2021. 06. 01.]

- Nakhchivan Agreement*. [online], 2009. Forrás: turkkon.org [2021. 03. 20.]
- Organization of Turkic States: *Presidential Summits*. [online], é. n. Forrás: turkkon.org [2021. 03. 20.]
- Republic of the Republic of Türkiye: *Uzbekistan is a Strategic Country in Central Asia in Every Respect*. [online], 2017. 10. 25. Forrás: tccb.gov.turkey [2021. 06. 01.]
- Ramani, Samuel: *The Turkey–Uzbekistan Rapprochement. Under Uzbekistan’s New President, Ties with Turkey May Be Poised for a Thaw*. [online], The Diplomat, 2016. 12. 21. Forrás: thediplomat.com [2021. 01. 30.]
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs: *Turkic Council (The Cooperation Council of Turkic Speaking States)*. [online], 2021. Forrás: mfa.gov.tr [2021. 01. 19.]
- Rickleton, Chris: *Erdogan Visit Delights Some in Kyrgyzstan, Annoys Others. The Turkish Leader is Insistent Bishkek Do More to Squeeze Out Followers of Fethullah Gulen*. [online], 2018. 09. 03. Forrás: eurasianet.org [2021. 01. 31.]
- Satke, Ryskeldi – Casey Michel – Sertaç Korkmaz: *Turkey in Central Asia: Turkic Togetherness? Ankara has been Noticeably Reticent Developing Ties in the Former Soviet Sphere*. [online], The Diplomat, 2014. 11. 28. Forrás: thediplomat.com [2021. 01. 02.]
- Siddiqui, Sabena: *Turk–Pak Partnership Goes Beyond Historical Bonds*. [online], Daily Sabah, 2019. 07. 04. Forrás: dailysabah.com [2021. 01. 30.]
- Simavoryan, Arestakes: *Turkey’s Military-Technical Cooperation with the Turkic Nations*. [online], Orbeli Center, 2019. 11. 18. Forrás: orbeli.am [2021. 06. 04.] Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4102409>
- Szálkai Kinga: A TİKA: Törökország nemzetközi fejlesztési támogatási tevékenysége. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. 152–166.
- Tuimebayev, Zhansait: *Kazakhstan–Turkey Strategic Partnership Can Serve as Example*. [online], The Astana Times, 2015. 04. 16. Forrás: [2021. 05. 31.]
- Турция построит Военный институт для армии Кыргызстана*. [online], 2019. 06. 24. Forrás: elgezit.kg [2021. 06. 01.]
- Turkey Funded Over 760 Aid Projects in Kyrgyzstan*. [online], TRT World, 2018. 09. 01. Forrás: trtworld.com [2021. 04. 20.]
- Turkish Aid to 121 Countries Reached \$3.5 Billion in 2012*. [online], Hürriyet Daily News, 2013. 10. 28. Forrás: hurriyetdailynews.com [2021. 01. 05.]
- Wheeler, Thomas: *Turkey’s role and Interests in Central Asia*. [online], Saferworld, 2013. 10. 1–12. Forrás: ethz.ch [2021. 06. 01.]
- WITS – World Integrated Trade Solution. [online], 2021. Forrás: wits.worldbank.org [2021. 06. 07.]
- Yalınkılıçlı, Eşref: *Uzbekistan as a Gateway for Turkey’s Return to Central Asia. Insight Turkey*, 20. (2018), 4. 27–43. Online: <https://doi.org/10.25253/99.2018204.02>
- Yavuz, M. Hakan: *Towards an Islamic Liberalism? The Nurcu Movement and Fethullah Gülen. Middle East Journal*, 53. (1999), 4. 584–605.
- Yunusov, Arif: *Demographic Disaster. Index on Censorship*, 26. (1997), 4. 69–73. Online: <https://doi.org/10.1080/03064229708536181>
- Zorlu, Faruk: *Turkish Aid Agency TİKA Marks 28th Anniversary of Foundation*. [online], Anadolu Agency, 2020. 01. 30. Forrás: aa.com.tr [2021. 04. 16.]